

Острозький красзнавець Петро Зотович Андрухов

Серед незабутніх імен Волині ім'я Петра Зотовича Андрухова – історика, красзнавця, засновника науково-красназничого товариства «Спадщина», почесного професора Острозької академії, першого директора Центру вивчення спадщини Острозької академії, лауреата Рівненської обласної премії «За відродження Волині».

Народився Петро Зотович Андрухов 5 липня 1924 р. у м. Острозі в будинку № 10, по вулиці Старостинській, у сім'ї Зота Пантелеймоновича Андрухова і Теклі Лаврентіївни Швидкої [17, с. 223]. Мати Петра була міщанкою. Батько – виходцем з Полтавщини, колишнім старшиною УНР [18, с. 3]. Після невдалих визвольних змагань 1918-1920 рр. він осів на Волині, був людиною відомою своїми прогресивними поглядами, відданою українській ідеї. Патріотизм та завзятість батька повною мірою успадкував Петро.

Коли хлопцеві було 9 років, шлюб Теклі Швидкої та Зота Андрухова розпався. Вітчим Петра – Олександр Михайлович Зілінський походив з с. Борщів Із'яславського району [27, с. 1]. Він добре ставився до свого названого сина та робив усе можливе, щоб той отримав гарну освіту. Отож, Петро навчався в одному з кращих закладів Острога того часу – базовій «повшехтній» школі при державному педагогічному ліцеї, яку закінчив 21 червня 1939 р. Про потяг хлопця до науки говорять його оцінки в свідоцтві, підписаному директором школи А. Блазінським та класним керівником А. Собеською [22]. Талановитий юнак мав повне право продовжити навчання в Острозькій чоловічій гімназії. Однак це йому не судилося зробити через початок Другої світової війни та окупацію Західної України радянськими військами.

У роки Великої Вітчизняної війни, проживаючи в Острозі, Петро Зотович навчався в 1942 р. в школі рахівників при Острозькій міській управі [18; 3]. (Довідка, видана міською управою про закінчення курсів рахівників у період німецької окупації, була використана згодом для гоніння та морального терору на нього в 1960-х роках.

Після звільнення Острога від німецьких загарбників, 7 березня 1944 р. Петро Андрухов був мобілізований на фронт. У книзі реєстрації мобілізованих названа перша його професія – рахівник, або, як сказано в книзі, «счетовод». 24 березня 1944 р. він склав присягу м. Харкові у 533 запасному стрілецькому полку. У червні 1944 р. в складі 190-ї

гвардії стрілецького полку 63-ї стрілецької дивізії Ленінградського фронту отримав бойове хрещення [18, с. 3]. Наступні бої, зміни фронтів загартували молодого бійця. Там, на Ленінградському фронті, в окопах, 5 липня 1944 р. Петро зустрів своє 20-річчя. За десять місяців бойових дій був він і бійцем стрілецького підрозділу, і санінструктором, і артилеристом. Війну закінчив під м. Кенігсбергом командиром гармати у званні сержанта з медалями на грудях «За отвагу», «За боевые заслуги», «За победу над Германией» і орденом «Отечественная война II ст». Наприкінці 1946 р. Петро Зотович був демобілізований. Закінчилось його найтриваліше розлучення з рідним містом, він повернувся до нього.

У травні 1947 р. П. З. Андрухов одружився з Ніною Олександрівною Прудкою. Його дружина – уродженка Черкащини, випускниця Харківського медичного училища, працювала в Острозькому пологовому будинку. У сім'ї Андрухових народилося двоє синів: Сергій та Олександр. їхні долі були трагічними: Олександр загинув під час несення військової служби, а Сергій передчасно пішов з життя через серцевий напад. Втрата дітей боляче відгукнулася в серцях батьків, прискорила передчасну кончину П. З. Андрухова.

У перші повоєнні роки Петро Зотович працював рахівником у заготівельній конторі. Але він мріяв про іншу професію. Тому в 1949 р. вступив на навчання до Острозького педагогічного училища і за один рік закінчив повний його курс. Диплом № 952898, виданий 1 серпня 1950 р. [23], підписаний директором училища Волковецьким, надав йому кваліфікацію вчителя початкових класів. Петро Зотович працює вихователем дитячого будинку, вчителем Білашівської семирічної школи, а у вільні хвилини поповнює свої знання і підвищує свою педагогічну майстерність шляхом самоосвіти. У 1952 р. він поступив на заочне відділення історичного факультету Львівського педагогічного інституту (нині Дрогобицький педінститут), який успішно закінчив у 1957 р. Диплом № 830500, виданий 2 серпня 1957 р., підтвердив його кваліфікацію вчителя історії [24]. Петро Зотович продовжував працювати на педагогічній ниві, передаючи свої знання учням Острозької вечірньої школи та середньої школи № 1. 29 грудня 1965 р. йому було присвоєно звання «Відмінник народної освіти» [18, с. 3]. Проте, не одна лише педагогічна робота була його покликанням, поле його професійної діяльності було значно ширшим.

З серпня 1965 р. по квітень 1968 р. П. З. Андрухов працював на посаді директора Острозького краєзнавчого музею. Енергійно та з великою відповідальністю, усвідомлюючи величезну архітектурну та історичну вартість довіреного йому закладу, він взявся за ремонт приміщення,

в якому знаходився музей – старовинного замку князів Острозьких XIV-XVI ст. За неповні три роки його праці музей пережив друге відродження. Тут було зроблено централізоване опалення, реставровано підземний перехід до приміщень нижнього поверху замку, упорядкована територія навколо музею. Петро Зотович прагнув довести керівництву міста необхідність зберегти історичний центр, архітектурні пам'ятки Острога, мріяв реставрувати також Круглу (Нову) башту XVI ст. – шедевр середньовічного оборонного зодчества, якому за фортифікаційними та архітектурними якостями не було рівних в Україні. Проте цим планам не судилося здійснитися. У квітні 1968 р. через чорну заздрість та інтриги він був змушений покинути музей [18, с. 3].

Петро Зотович знову працює вчителем історії в середній школі №1. За сумлінну працю у навчанні та вихованні дітей його нагороджують Почесними грамотами. Його зусиллями було систематизовано і поповнено фонди кімнати історії Острозької середньої школи №1, яка існує в школі до цього часу [18, с. 3]. Особливо багато матеріалів Петро Зотович зібрав у розділ: «Друзі школи», встановивши шляхом листування контакти з багатьма відомими діячами науки та культури України, які колись навчалися у цьому найстарішому закладі Острога. Про цікаву історію заснування та діяльності Острозької чоловічої гімназії (школи №1), про її відомих учнів (Кримського, Канчєєва, Путова та ін.) він розповів у статті «Колись», опублікованій в районній газеті за 19 вересня 1970 р. [5, с. 4]. У вересні 1983 р. Петро Зотович першим в області вніс у процес вивчення історії системно-краєзнавчий принцип, розробивши програми з літературно-історичного краєзнавства для загальноосвітніх закладів.

Всі, хто знав його, дивувалися його невичерпній енергії, з якою він прагнув зробити якнайбільше для прийдешніх поколінь. Приведемо характерне спостереження голови обласної спілки краєзнавців Івана Григоровича Пашука: «Мені не один раз доводилося зустрічатися і розмовляти з цією закоханою всім серцем у свою справу людиною, слухати його виступи, чути відгуки земляків і знайомих. І скажу щиро і відверто: багатство життєвого досвіду і широта знань завжди просто дивують. Фактологічна їх основа ґрунтується на перевірених чи виявлених першоджерельних матеріалах... У своїх пошуках він не знає зупину» [19, с. 3].

З метою відродження культурної спадщини Острога в 1989 р. Петро Зотович створив краєзнавче товариство «Спадщина», яке об'єднало вчителів, працівників культури, лікарів – всіх, хто не був байдужим до славної історії свого старовинного міста і намагався відродити його

культуру. 5 липня 1989 р., у день 65-річчя П. З. Андрухова, відбулись установчі збори товариства «Спадщина», на яких був затверджений перший його статут та розроблена тематика досліджень [28]. У 1993 р. товариство «Спадщина» отримало ім'я князів Острозьких. 25 квітня 1993 р. зборами його засновників було затверджено новий статут товариства [29].

Одним з найбільш вагомих досягнень товариства було започаткування у вересні 1990 р. проведення щорічних науково-краєзнавчих конференцій під гаслом «Острог на порозі 900-річчя». Ініціатором їх проведення був П. З. Андрухов. З наближенням ювілейного свята Острога у нього виникла ідея залучити до вивчення історії міста науковців зі всієї України за допомогою цих щорічних конференцій, які він планував проводити протягом 10 років – з 1990 до 2000 року. Ініціатива Петра Зотовича була підтримана доктором історичних наук М. П. Ковальським та головою міської ради М. В. Грищуком [19, с. 3]. Для проведення першої конференції було обрано організаційний комітет, головою якого став Ковальський, його заступником – мер міста М. В. Грищук, відповідальним секретарем – П. З. Андрухов. На першу конференцію, яка відбулась 5-6 вересня 1990 р., прибуло 23 науковці з провідних ВНЗ України: з Києва, Львова, Луцька, Дніпропетровська, Рівного, на другу (1-2 червня 1991 р.) – 56, на третю конференцію (червень 1992 р.), яка проходила вже після здобуття Україною державної незалежності, – 54, четверта конференція (червень 1993 р.) зібрала 3 академіки, 27 докторів і кандидатів наук, 10 вузівських працівників, 5 архітекторів, 8 краєзнавців. Проведення краєзнавчих конференцій стало традицією. З 1990 до 2000 рр. вони проходили під гаслом «Острог на порозі 900-річчя», а після святкування ювілею міста отримали назву Острозьких краєзнавчих читань. Конференції отримали визнання не тільки в Україні, але й за кордоном, мали велике значення для повернення Острогу іміджу визначного історичного міста України, що в кінцевому результаті відіграло вагомий роль у створенні в місті вищого навчального закладу – Острозької академії» [17, с. 222].

На першу половину 1990-х років припадає апогей науково-дослідної діяльності П. З. Андрухова. Його творча спадщина складається з чотирьох науково-краєзнавчих монографій та багатьох статей, опублікованих у збірниках та газетах. У 1991 р. виходить перша книга П. З. Андрухова «Волинська земля (Ровенщина) з глибини століть до сьогодення (мала хронологічна таблиця)» [1], видана Рівненським редакційно-видавничим відділом управління по пресі. У першому розділі книги автор відзначає події, що відбулися на території Волині

з V до XX ст., на кількох десятках сторінок стисло описує всю історію Острога та Волині. П. З. Андрухов знаходить чимало маловідомих фактів з історії нашого краю, багато з яких можуть бути окремими темами для наукових студій. Другий розділ більш конкретизує призначення книги – дати читачам джерелознавчий матеріал, представляючи великий список різної літератури. Цим автор доводить, що книга розрахована на тих, хто прагне досліджувати свій рідний край.

Невдовзі П. З. Андрухов пише дещо більшу працю про історію Волині. У 1992 р. виходить його нова книга «Волинська земля: хроніка, джерела, постаті» [2]. Вона складається з трьох розділів. Два перших є передрукованими, але значно доповненими матеріалами, розділами попередньої книги. Третій розділ знайомить читача з видатними історичними особистостями Волині.

У 1993 р. в Острозі виходить друком третя книга П. З. Андрухова «600 імен в історії Великої Волині» [3]. Як зазначає сам автор: «Серед них є відомі і невідомі, знамениті та незначені постаті. Одні з них народилися на Волині, інші працювали, ще інші тут навчалися, або навчали самі. Є такі, що приходили до нас з мечем, на вістрі якого несли нам руїну. Окремі імена надовго були викреслені з історії нашого народу» [3, с. 2]. Петро Зотович провів величезну роботу, вишукуючи в заплутаному клубку під назвою «історія» імена, що могли загубитися вплині часу. Знову звертається він до читачів з палким заклик: «Досліджуйте Волинь!» Книга може бути успішно використана учнями та вчителями шкіл, студентами. Її матеріали дають змогу складати літературно-мистецькі карти Волині або її окремих регіонів, визначати вогнища культури краю, внесок Волині в розвиток науки та культури України, зв'язки з іншими регіонами, поглиблювати вивчення давно відомих тем або «підіймати» зовсім нові теми [3, с. 93].

У книзі «Волинь в легендах та переказах», надрукованій в Острозі в 1995 р. [4], П. З. Андрухов відходить від свого стислого, дещо сухого стилю написання творів. З великим почуттям він розповідає історичні легенди, що охоплюють події від розпинання на хресті вождя племені Антів – Божа до трагічної долі відомої поетеси Олени Теліги та її чоловіка Михайла – борців за незалежність України.

Петро Зотович активно друкувався в періодичній пресі. Його статті охоплюють більш різноманітну тематику, ніж монографії. Вони стосуються не тільки історії, а й багатьох важливих суспільно-політичних питань боротьби за незалежність України, перейменування вулиць міста та ін. У багатьох статтях порушуються проблемні питання. До таких належить, зокрема, публікація «Як не сьогодні, то коли?» [10].

У ній Петро Зотович різко критикує супротивників Всеукраїнського референдуму 1991 р., підтверджуючи фактами з історії України їхні намагання знищити Україну як державу. Свої багаторічні життєві спостереження П. З. Андрухов використовує в статті «Людиною бути», надрукованій в газеті «Життя і Слово» 10 вересня 1991 р. [9]. «Я особливо уважно стежу за подіями, що розвиваються в нашій Україні», – пише автор і дає об'єктивну оцінку колишньому радянському тоталітарному режимові. Петро Зотович безапеляційно та однозначно стояв на позиціях української справи, виступав за вільну незалежну Україну, її державну символіку та відновлення історичної топоніміки. Саме йому належить ініціатива принципової відмови від старих, сягаючих компартійних часів, топонімічних назв в Острозі. Цю злободенну проблему Петро Зотович порушує в публікації «Вулиці нашого міста», надрукованій у районній газеті за 16 травня 1991 р. [6]. Перейменування 24 вулиць Острога стало одним з головних здобутків П. З. Андрухова в справі відродження його історії. Вулиця Радянська отримала назву Огієнка, Партизанську перейменовували на Валер'яна Поліщука, Фрунзе на Гапончука, Ворошилова на П. К. Сагайдачного, Лазо на Грушевського, Космодем'янської на А. Римші. Назви вулиць нагадували й про видатних синів Острожчини: письменника Бориса Тена, скульптора Т.-О. Сосновського, історика С. Кардашевича, діячів академії: Г. Смотрицького, Д. Наливайка, К. Лукаріса, про князів Острозьких. Завдяки цьому від міста повіяло славою його історичного минулого.

У багатьох статтях П. З. Андрухов висвітлює діяльність науково-краєзнавчого товариства «Спадщина» ім. князів Острозьких. Зокрема, у статті «Острог на порозі 900-річчя», надрукованій в районній газеті за 30 травня 1991 р. [7], він описує історію Острога, розповідає читачам про хід роботи по підготовці другої краєзнавчої конференції та запрошує всіх бажаючих прийти на неї. Стаття «Роботи вистачить усім», вміщена в рубриці «Спадщина» в газеті «Життя та Слово» за 1 серпня 1991 р. [8], подає перелік основних позицій резолюції цієї конференції, спрямованих на відродження історії Острога та відновлення його історичних пам'яток, які були одностайно схвалені всіма її учасниками. Особливо зворушливою є стаття «Тіні Замкової гори» [12], у якій Петро Зотович у досить незвичному стилі оповідає нам про історію давнього Острога.

Книги та публіцистика П. З. Андрухова розкривають нам ще одну рису цієї непересічної, творчої особистості. Полум'яне слово талановитого публіциста, депутата районної та міської рад народних депутатів будило душі людей, рятувало їх від духовного застою, спонукало по-новому дивитись на історію та сучасність України, відкидаючи застарілі шаблони мислення.

Заповітною мрією П. З. Андрухова було Відродження Острозької академії, що повинна була повернути Острогу колишню славу Волинських Афін. Поряд з науково-крієзнавчими конференціями важливим кроком у цьому напрямку був з'їзд острожан, які працюють у наукових установах України, проведений у вересні 1993 р. з ініціативи товариства «Спадщина» та міської ради. Його відкрив голова міськради М. В. Гришук. У своєму виступі він наголосив на необхідності відродження Острозької академії. Про те ж говорили П. З. Андрухов, професор М. П. Ковальський та інші промовці. Для здійснення цього задуму на з'їзді був обраний організаційний комітет. До його складу увійшли П. З. Андрухов, доктор історичних наук М. П. Ковальський, мер міста М. В. Гришук та представник Президента в Острозькому районі О. І. Мартинок [25].

13 жовтня 1993 р. з ініціативи товариства «Спадщина» та міської ради відбулися збори інтелігенції міста Острога, на яких було прийнято звернення до всього вченого світу України з проханням допомогти відродити академію. Особливо переконливо виступав на зборах Петро Зотович Андрухов: «Наше місто чудове, ми всі повинні любити його. Воно було культурним центром не якогось регіону, області та воєводства, а культурним центром України XVI – перш. пол. XVII ст. Ми живемо лише спогадами... Я вас закликаю, я вас прошу, я вас молю: поверніться обличчям до культури, знайдіть трішечки часу, будьте людьми, станьте острожанами» [13, с. 1]. На зборах інтелігенції Острога була прийнята постанова, яка стала основою звернення міської ради до Президента України [26]. 18 січня 1994 р. Острозька міська рада ухвалила рішення подати клопотання до Президента України Л. М. Кравчука щодо вирішення питання про відновлення в Острозі державного університету «Острозька Академія» [13, с. 7].

12 квітня 1994 р. стало особливою датою в житті Петра Зотовича Андрухова. Саме в цей день Президент України Л. М. Кравчук затвердив указ № 158/94 «Про утворення Острозького колегіуму» [31]. 7 грудня 1994 р. в Острозькому колегіумі приступили до навчання 100 перших студентів підготовчого відділення. 1 вересня 1995 р. розпочалися заняття на економічному, культурологічному та історичному відділеннях. Але відкриття Острозького колегіуму не було ще тією вершиною, до якої прагнули його творці. Потрібно було повернути Академії її історичну назву та вивести на третій рівень акредитації вищого закладу освіти. І знову у вирішенні цього питання проявив себе П. З. Андрухов. Як директор Центру вивчення спадщини Острозької академії, він разом з доктором історичних наук М. П. Ковальським скрупульозно досліджує

історію закладу. На підставі документальних джерел, у яких Острозька академія згадується як школа вищого типу, що функціонувала у 1576-1636 рр., 5 червня 1996 р. був оприлюднений указ Президента України Леоніда Кучми № 402/96 «Про перейменування Острозького колегіуму» [32], який віднині став називатися Академія.

Працюючи на посаді директора Центру вивчення спадщини Острозької академії, П. З. Андрухов розпочав збір матеріалів, документальних джерел та експонатів, мріяв створити музей академії. Але на заваді стала тяжка невиліковна хвороба (рак легенів). Через два роки Петра Зотовича не стало. 6 серпня 1996 р. він помер. Він пішов від нас, щоб знову повернутися, уже назавжди, у своїх книгах та у своїх добрих справах, які тепер продовжують його послідовники. Іменем П. З. Андрухова названо провулок, де він проживав. У 1997 р. на його будинку було встановлено меморіальну дошку. В Острозькій академії започаткована стипендія ім. П. З. Андрухова, якою нагороджують кращих студентів-істориків. У Центрі вивчення спадщини Острозької академії, першим керівником якого був П. З. Андрухов, про нього зібрано чимало матеріалів. Справу П. З. Андрухова по створенню музею академії продовжила Бондарчук Ярослава Віталіївна, яка працювала на посаді керівника Центру вивчення спадщини Острозької академії з 1997 до 2006 р., далі її змінили випускниці історичного факультету: Марія Пелешок, Світлана Дарчик (з 2006 р.) та Анастасія Хеленок (з 2010 р.). Перша експозиція музею була відкрита 1 вересня 1997 р. У ній було представлено чимало цікавих документів, оригінальних книг та речей доби Острозької академії XVI-XVII ст., зокрема грамота 1595 р., підписана рукою засновника академії князя Василя-Костянтина Острозького, посуд та кахлі з князівського замку (Вежі Мурованої), знайдені студентами під час археологічних розкопок, та багато інших матеріалів. Згодом музей збагатився новими експонатами: стародруками, іконами, документами. Станом на 1 грудня 2013 р. фонди музею нараховують 1 700 експонатів. Слід зазначити, що більшість цінних експонатів було закуплено персонально ректором академії І. Д. Пасічником або меценатами, яких він залучав. Музей Острозької академії дав поштовх для створення нових експозицій. У 2000 р. було створено кімнату пам'яті про колишні заклади, які розміщувались в архітектурному комплексі академії (монастир капуцинів (1750-1832), перше на Волині жіноче училище графа Д. Блудова (1865-1923), польську учительську семінарію (1923-1939), радянське педучилище (1939-1956) та ін.). У тому ж 2000 р. для екскурсантів відкрились підземелля капуцинського монастиря XVIII ст., в яких є крипти з похованнями монахів-капуцинів. У 2005 р. була

створена експозиція стародруків, яка нараховує більше 60 книг XVI-XVIII ст. Найціннішими з них є Острозька Біблія 1581 р., подарована подружжям Оленою та Віталієм Гайдуками, Євангеліє, видане у Вільно в 1599 р., рукописний Апостол поч. XVII ст., Апостол відомого львівського друкаря Михайла Сльозки 1639 р., факсимільне видання Пересопницького Євангелія, видане до 450-річчя з нагоди створення цієї унікальної пам'ятки книжкового мистецтва, подароване академії підприємцем Олегом Каштаном. 1 вересня 2009 р. у приміщеннях під старомонастирським корпусом відкрилась картинна галерея Острозької академії, у якій представлені твори провідних художників України. 25 вересня 2011 р. на базі колекції стародруків було відкрито лабораторії з вивчення сакральних текстів. Без перебільшення можна сказати, що комплекс музеїв Національного університету «Острозька академія», який є унікальним серед вишів України, став одним з найкращих виявів вшанування пам'яті Петра Зотовича Андрухова.

Література та джерела

1. Андрухов П. З. Волинська земля (Ровенщина) з глибини століть до сьогодення. Мала хронологічна таблиця. – Рівне, 1991.
2. Андрухов П. З. Волинська земля: хроніка, джерела, постаті. – Сокаль, 1992.
3. Андрухов П. З. 600 імен з історії Великої Волині. – Острог, 1993.
4. Андрухов П. З. Волинь в легендах і переказах. – Острог, 1995.
5. Андрухов П. З. Колись // Життя і Слово (Острог). – 1970. – 19 вересня.
6. Андрухов П. З. Вулиці нашого міста // Життя і слово (Острог). – 1991. – 16 травня. – С. 3.
7. Андрухов П. З. Острог на порозі 900-річчя // Життя і Слово. – 1991. – 30 травня. – С. 4.
8. Андрухов П. З. Роботи вистачить усім // Життя і Слово. – 1991. – 1 серпня. – С. 3.
9. Андрухов П. З. Людиною бути // Життя і Слово. – 1991. – 10 вересня.
10. Андрухов П. З. Як не сьогодні, то коли ж // Життя і Слово. – 1991. – 29 жовтня.
11. Андрухов П. З. Таки переживемо // Життя і Слово. – 1992. – 22 січня.
12. Андрухов П. З. Тіні Замкової гори // Голос України. – 1993. – 1 грудня.
13. Бондарчук Я. В. Відродження Острозької Академії // Острозька Академія. – 1998. – 3 квітня. – С. 1, 7.
14. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К.: Криниця. – 1991. – С. 122.
15. Кушнір М. П. Андрухов П. З. // Острозька Академія XVI-XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог, 1997.
16. Ковальський М. П., Кушнір М. П. Історія Острозького науково-

краєзнавчого товариства «Спадщина» // Наукові записки Острозької Академії. – Острог, 1998. – Т. II. – Ч. II. – С. 78-84.

17. Кушнір М. П. Петро Андрухов // Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С. 222-228.

18. Кушнірук П. Слово про людину, учителя, краєзнавця, почесного професора // Місто. – 1997. – № 19. – Липень. – С. 3.

19. Пашук І. Минувшина – його любов // Вільне слово. – 1993. – 7 серпня.

20. Янковська Ж. О. Краєзнавець П. З. Андрухов // Слово молодим дослідникам. Зб. матеріалів і тез міжвуз наук.-теорет. конф. – Рівне, 1996. – С. 32-34.

21. Виписка з метричної книги про народження П. З. Андрухова. 1924 р. – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

22. Свідцтво про закінчення повшестної школи. 1939 р. – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

23. Диплом про закінчення Острозького педагогічного училища. 1950 р. – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

24. Диплом про закінчення Львівського педагогічного інституту. 1957 р. – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

25. Протокол засідання I з'їзду Острожан. 1993 р. (копія). – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

26. Протокол проведення зборів інтелігенції м. Острога від 13. X. 1993 р. (копія). – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

27. Спогади дружини П. З. Андрухова – Н. О. Андрухової, записані 10.1. 2002 р.

28. Статут краєзнавчого товариства «Спадщина», прийнятий 5 липня 1989 р. (копія). – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

29. Статут науково-краєзнавчого товариства «Спадщина» ім. князів Острозьких, прийнятий 25 квітня 1993 р. (копія). – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

30. Звернення до Міністра освіти Таланчука від Острозької середньої школи №4. – Фонди Центру вивчення спадщини Острозької академії.

31. Указ Президента України Л. Кравчука від 12. IV. 1994 р. «Про утворення Острозького колегіуму» // Острозька Академія. Енциклопедичне видання. – Острог, 1997. – С. 3.

32. Указ Президента України Л. Кучми від 5. VI. 1996 р. «Про перейменування Острозького колегіуму» // Острозька Академія. Енциклопедичне видання. – Острог, 1997. – С. 3.